

VÄIKESE KARU JÄLG

Tõnu Õnnepalu. Kevad ja suvi ja. Tallinn: Varrak, 2009. 189 lk.

Tõnu Õnnepalu loomingu kirjanduskriitiline analüüs eeldab ilmselt prantsuse kultuuritraditsiooni head tundmist ja autori suhestamist sellega. Õnnepalu luules vohavates surnuaia, üksinduse ja kõdunemise kujundites ning autori blaseerunud passiivsuses on paras annus dekadentsi. Minust jääb see analüüs aga tegemata, sest ma ei ole hariduselt filoloog ega kirjandusteadlane. Vahest seetõttu pole ma ka vaatamata ühisele looduslähedusele tundnud Õnnepaluga säärast hingesugulust, mis lubaks ta teoseid sügava empaatiaga lugeda. Meisterlik ja sõna valdav kirjanik on ta kindlasti, selles pole kahtlust, ning tema tõstatatud teemad on tihti üldnimlikult olulised. Mäletan, et rohkem kui kümne aasta eest loetud „Mõõt” (1996) ajendas mind uexküllilikult arutlema inimese kui oma maailma, tegevuse ja loomingu väljamõõtja ja markeerija üle. „Mõõtu” hoiand seda arvustust kirjutades silma ees edaspidigi, sest nagu tookord, kasutab Õnnepalu nüüdki pärast mitmeid aastaid taas terve raamatu ulatuses luulevormi, kui mitte arvestada „Enne heinaaega ja hiljem. Luulet ja luuletõlkeid 1983–2005” (2005), mis oli valikkogu.

Kaasaelamiseks on aga vaja kattuvatest teemadest enam, ka ilmavaate ja meelelaadi teatud sarnasust. Sedasama raamatut „Kevad ja suvi ja” arvustades tõstab Sven Vabar esile Õnnepalu pessimismi, lootusetust ja masendust, „mis mõnele ka kõvasti närvidele

käib”.¹ Ilmselt kuulun nende hulka, keda Vabar silmas peab. Erinev elutunnetus ei segaks ehk niivõrd romaani või konventsionaalse luulekogu puhul, mida on võimalik lugeda ja analüüsida kui teksti iseeneses. Luulevormis päevik, milles kasutatakse mina-vormi ja mis sisaldab rohkelt autobiograafilisi viiteid, hõlmab aga paratamatult autori, tema mõtteid ja ilmavaate ning paneb küsima nende olemuse üle. Kriitiku jaoks kaasneb sellega eetika valda kuuluv küsimus elu ja kirjanduse seoste kohta – millest kirjutada, millest vaikida –, sest kirjanduskriitikat tasub teha, elukriitikat aga ilmselt mitte. Püüan püsida õigel pool joont niivõrd kui võimalik. Keskendun arvustuses peamiselt Õnnepalu keskkonnasuhte, pidades silmas nii looduslikku kui ka kultuurilist keskkonda.

*

Tõnu Õnnepalu raamatus on palju loodustundlikku luulet, ent see ei anna veel põhjust kõnelda temast kui loodusluuletajast. Kui säärast kitsendavat määratlust üldse kasutada, siis ilmselt juhtudel, mil autori jaoks on keskse tähtsusega loodus kui nähtus iseeneses. Õnnepalu luulekogus on küll palju tundlikke märkamisi: juulikuu öös tiksub suve viimase linnuhäälena täpikhuik (lk 83), läheduse sümbolina on väike karu astunud oma jälje vana karu jälje sisse (lk 22) ning võrade vahel lendab ja tammeoksalt vaatab hääletu varikujuna händkakk (lk 170).

¹ S. V a b a r, Targa kirjaniku algusest peale ühevanune süda. – Eesti Päevaleht 15. V 2009.

Rästad ja päevalilled, metsvaarikad ja rebased, haned ja ritsikad, samuti mõne paiga peegeldus: Hiiumaa, Vilsandi, Tartu, Pariis. Samas tühistab autor keskkonna olulisuse kohe sissejuhatuses, lõpetades selle sõnadega: „Aga mida loevad õieti need kohad, reisid? Meie tõelised kohad ja reisid on vist ikkagi vaid teises, inimeses...” (lk 9). Nõnda öelduna taandub keskkond inimese igatsuse taustaks ja illustratsiooniks: Esna asemel Järvamaal võiks olla mõni teine paik ja händkaku varju asemel hiireviu hõige, autori nukrus sellest ei muutu. Ka raamatu lõpus, detsembris kirjutatud luuletused on pigem tõlgendatavad kui tagasipöördumine inimese juurde ja sealt lunastuse leidmine. Säärane vaatenurk lubab kirjutada näiteks: „Ainult üks võõras lind / on ilmunud siia metsadesse, / vilistab imeliku valju häälega, / ei meenuta ühtegi teist lindu. / Kes ta on? Tegelen surma / edasilükkamisega. / Kevadeni?” (lk 145). Korduv on seejuures melanhoalse looduskirjelduse lõpetamine autori enesekohase tõdemusega tühimusest, surelikkusest, elukartusest. Ümbritsev keskkond taandub Önnepalul inimese ängi väljenduseks ning tolle võõra linnu, nagu ka paljude teiste loomade ja taimede oma lugu jääb tähelepanuta.

Õieti on autori suhe keskkonda mitmekesine ja komplitseeritud ning säärana selle raamatu üks huvitavamaid teemasid. Üksinduse tunne, mis on luulekogu keskne emotsioon, eeldab paratamatult keskkonnast lahusolemist ja sellele vastandumist. Seetõttu on Önnepalu kirjutatu puhul tähenduslik vaadata, kuhu autori mina piir satub, kas see on alati selge ning püsib paigal. Kui näiteks „Möödus” tundusid liha ja hing, loomalik keha ja sõna, lagunev ja igavene vastanduvat ning see vastandus oli üks olulisi raamatut pingestavaid telgi (lk 7–15), siis raamatus „Kevad ja suvi ja” näib Önnepalu elajate maailmaga enam leppivat. Seesama eristus on küll tajutav: „Millal

ma saan välja oma hauast, mina, / maa peale kõndima?” (lk 23), aga ta kirjutab ka kahetsuseta: „Vaatasin allikasse minnes / oma keha. Näe, / olengi vana. Üllatus võib olla / sündides sama suur: / kas see tõesti võis minuga / juhtuda?” (lk 88). Samas ei ulatu autori mina kuigi tihti iseenda piiridest välja, harva tunneb ta ümbritsevas keskkonnas midagi endana ära või peab omaks. Suhe keskkonda on pigem passiivne, alluv ja osavõtmatu. Autori mina on kõigi oma kohtade vang (lk 112), mistõttu võib ta lasta keskkonna rütmidel end kõigutada. Nii juhtub ka vahel, et külm järvevesi (lk 102), päevalilled (lk 24) või päikese käes kuldne punakas udu (lk 154) toob hetkeks kaasa elurõõmu ja lootuse ning paotab eluringi, kus on muidu kõik muutumatu ja korduv. Ka selline mõjutada laskmine on oma algelisel viisil suhtesolek.

Önnepalu läbisaamisel ajaga on selgelt negatiivne varjund. See tuleb välja paljudes ajalikkusega seonduvates kujundites ja mõttekäikudes, nagu korduvus, taastulemine, mälestused, unustus, vananemine, lagunemine, sadenemine, surm. Aeg on üldse selle luulekogu üks kesksemaid teemasid. Ajaga seondub tugev paratamatuse ja paradoksaalsuse tunne, autori mina tahaks, et aega ei oleks, tahaks astuda ajast välja: „Mina tahaksin, et kõik, mis tuleb, tuleks kohe, / aga et see kõik veel natuke ootaks. / Las korraks olla lihtsalt see, mis on, / mitte mis oli” (lk 29). Ajal, millest Önnepalu kirjutab, on väga tihti mineviku nägu. See on tagasivaade praegusest hetkest ja selle tagasivaate projitseerimine mõlemas suunas, tihti sündmuste ja meeleolude tsüklilise kordumisena. Väga harva kirjutab autor tulevikust, sellest, mis on uus ja millest ta veel midagi ei tea, pigem näib ta raamatus edasi liikuvat, selg ees: „Mul pole / midagi öelda. Olen juba / tegelikult surnud. Tunnen enda juures / lagunemise lehka. Kuhugi pole / enam minna. Ma olen kõik need

kohad / läbi käinud. Ja see pole aidanud” (lk 117).

Mis võiks Tõnu Õnnepalu aja vangistusest välja aidata? Võib-olla oleks see ruumiline keskkond, ulatuvus mitte ajast aega, vaid tuttavast kohast kohani; dialoog keskkonnaga, selle sisse kasvamine, tegevustest sündiv tähenduste kude, lugude kude. Maa-kohas elades on raske mitte tajuda keskkonda ruumiliselt, tuttavate radade, kohtade ja nendega seotud tegevuste kaudu. Luulekogus ilmub säärase kestva ruumimärgina üks allikas, kus autor aeg-ajalt ujumas käib, mille ümbrust ta märkab. Aga see on harv erand. Enamik kohti ja tegevusi vilksatavad tekstis vaid korra: autor istutab tomaatitaimi (lk 23) ja päevalilli (lk 24), valib petuuniaid (lk 40), aga me ei saa midagi teada nende taimede kasvamisest. Samamoodi läheb autor märga heina niitma ilma arusaamiseta, miks ta seda teeb või mis sellest heinast edasi saab (lk 71). Ruumi pidevusetus moodustab aja rütmide rõhutamise selge kontrasti ja jääb kuidagi eriti häirima. Õnnepalu Esnas pole peaaegu ühtegi kohanime, küladest ei räägita, sündmustel pole toimumispaika, jõed pole tähtsad ja teed ei vii kuhugi. Nii ei saa maal elada, tahaks hüüatada: kognitiivse kaardi kujunemist, keskkonnaga tähenduslike seoste tekkimist on külas peaaegu võimatu vältida. Paradoksaalne on see ka seetõttu, et ruum võiks olla põhimõtteliselt kodustatav, kõikjal olev ja piimjalt veniv aeg aga kindlasti mitte. Kojujõudmine, mille järele Õnnepalu igatseb (lk 74), on pigem ruumiline, mitte ajaline mõiste.

Õnneks ei kehti luulekogu sissejuhatustes sõnastatud keskkonna ebaolulisus siiski täiel määral. Raamatust leiab püüet keskkonnaga suhestuda, dialoogi ja tegevuse algeid, kuigi need jäävad üsna arglikeks. Autor kirjutab: „Mõtlen kuhugi minna, aga ei lähe kuhugi. / Igal pool on ju sügis. Väljad jäävad jälle üksi” (lk 120); „Ometi kaevates mõt-

lesin: / kui sellest läbi tulen, on paljust tulnud / Mida see tähendab? Füüsiline töö / tekitab alati pisut positiivsust, isegi kurbuses” (lk 126); „Neis muutustes, mis tulevad, / on mul tahtmist ellu jääda? Kust ma tean. / Võtsin päeval daaliamugulad üles. / Tuleval suvel nad peavad uuesti õitsema. / Tuleval suvel nad võivad uuesti õitseda” (lk 147). Võrreldes ajale pööratud tähelepanuga on viited tegevuslikkusele ja suhestumisele ruumilise keskkonnaga aga üsna marginaalsed. Ometi võib kokkuvõttes öelda, et autori mina ja keskkonna vaheline piir pole üheselt selge. Kui üldse kusagil selles raamatus, on just selles ähmasuses lootust.

*

Luulekogu „Kevad ja suvi ja” žanr ja ülesehitus väärivad kindlasti eraldi tähelepanu. Endale võetud ülesanne kirjutada aasta jooksul igal päeval üks luuletus äratub aukartust. Kirjutada aga iga päev üks tekst nii, et neist aastata lõpuks kujuneks terviklik kogu, kusjuures tekstide järjestuses muutusi ei tehta, on tõeliselt julge ettevõtmine, sest luule ei tule käskimise peale, inimene pole masin, alati ei ole õiget meeoleolu, vahel pole aega jne. Retsept kirjutada iga päev üks luuletus ja panna neist pärast ilma põhjalikuma valikuta raamat kokku on iseenesest nii halb, et peaks peaaegu kindlasti garanteerima ebaõnnestumise. Tõenäoliselt sünniks sellest suur hulk üsna keskpärast luulet. Aga Õnnepalu kannab välja. Tulemuseks on 180 lehekülje jagu vormiliselt mitmekesiseid tekste: mõtisklusi, tähelepanekuid, kahtlusi, meeoleolusid, küsimusi, avastusi, kõik kuupäevaliselt dateeritud. Kodust eemal kirjutatud tekstidele on lisatud ka kohamäärang. Muidugi pole kõik luuletused ühtviisi tugevad, mõned kujundid kipuvad korduma, aga kokkuvõttes on see siiski väga ühtlane ja tugev kogu. Omaette küsimus on, kas luuletamine peaks olema kestvusala. Või teistpidi küsides:

mida olulist lisab ajaline mõõde luule kirjutamisele ja järjestamisele rütmide, tunde- või mõtteseostega võrreldes? Päevaraamatu puhul on vormiliselt kronoloogiline lähenemine enesestmõistetav, aga luulekogu puhul? Asja järjepanu ära kirjutamine, selles vastu pidamine näib olevat autorile oluliseks motiveerijaks. Nii tehes jääb ta oma sõnul truuks (lk 9). Selles aimub teatud paralleel viisiga, kuidas raamatu minategelane elab lihtsalt aega oma paratamatuses, millessegi eriti kiindumata või klammerdumata, seistes „sellega, mis tuleb, silmitsi” (lk 142), olemises „ühtemoodi / nii kaugele kui silm ulatub” (lk 36). Ent ometi elades. Ja kirjutades. Võib-olla panevad üksinda maa kohas olles just sellised väikesed kohustused – kirjutada üks luuletus päevas – end elavana tundma.

Raamatust leiab mitmeid tekste, mis on väga tugevad ja toimivad hästi ka iseseisvate luuletustena. Nende väljasõelumine sõltub muidugi lugeja maitsest. Kujundite selguse ja seotuse poolest on minu lemmik ja tervikteksti näide 19. septembril Vilsandil kirjutatud luuletus: „Siidine õhk üle siidise vee, / vee all must miljon siidjat meduusi, / roosa õiega südamikus, hõljudas igale poole. / Kui selle elu aastate mandala / ükskord saab valmis, / äigab kerge käisega munk / selle värvid kõik kokku halliks, / õrnalt punakas halliks, / ja kallab need ojasse. Merre. / Nad kaovad kui kala vari. / Ja teistes eludes saarel on jälle sügis: / siidine õhk üle siidise vee, / vee all must miljon siidjat meduusi / roosaka õiega südames hõljudavad igale poole” (lk 127). Võrreldes „Mõõdu” ja teiste Önnepalu varasemate kogudega on luuletused muutunud lihtsamaks. Sõnu kasutatakse kokkuhoidlikult ja täpselt ning tekstid on väljapeetud. Kas selle põhjuseks on autori vanusest tulenev selginemine või vahe- tu töömeetod – õhtul päeva muljetest ja assotsiatsioonidest luuletuse kirjutamine?

Autori luulekeelega iseloomulikuna jääb silma sõnapaaride kordamine neid muutes, teisendades, vahel ka nende järjekorda pöörates. Eriti sage on see luuletuste lõpuridades. Sellisel meetodil on ootamatu ja tugev efekt, tavaliselt alustatakse puändi konstrueerimist varem. Önnepalu loob aga päris viimaste sõnadega uue tugeva seose, annab sellega lugejale tõuke, jättes ta osutatud suunas oma mõtetesse edasi triivima. Näiteks: „Täiskuu uhkeldab üksi kevadises taevas. / Suremine ja sündimine ei loe / talle ja tema ei loe / neid” (lk 16); „Olen elus ainult mingi / mälestusena elust, / nostalgiana võib-olla eludest, / kus ikka on ju midagi ilusalt olnud, / mõni hea päev. Aga mida veel? / Ei midagi” (lk 154). Puändid on üldse tugevad. Tihti on kvintessentsiks luuletust lõpetamas ühe-kahe sõnaline lause või küsimus: „Müristas või?” (lk 35); „Alati see” (lk 49); „Kelle elu?” (lk 86). Sellised lõpud jätavad luuletuse kontekstile avatuks, luuletus pigem vaibub kui lõpeb ja edasi saab mõelda eri suundades.

Ootamatult leiab tekstidest mitmeid sisukaid ütlemissi ja mõtteterasid. Mina- tegelase eluväsimuse ja endasse- tõmbumise kõrval on raamatus paradoksina ka tubli annus elutarkust. Näiteks: „Kui palju kergem oleks elada, / kui me ütleksime, mida peame õigeks, / mitte seda, mida peame targemaks” (lk 72); „Meenutamine on alati selle unustamine, / mis on, ärasõit sinna, mida pole...” (lk 34) või „Inimeste tormid on nii väiksed / Jumala tormi kõrval. / Inimeste elud on nii suured selle tühise kõrval, / mida nad Jumalast usuvad” (lk 164). Sententsid viitavad rohkem päeviku kui luulekogu žanrile. Päevaraamatu või ka autobiograafia kirjutamise üheks oluliseks ajendiks on inimese vajadus oma kogemust mäletada, üldistada ja teistele edasi anda, tihti silmas pidades nooremaid ja kogenematuid. Eks arva ju autorgi sissejuhatuses raamatu mõtte kohta, „et mine

tea, ehk aitavad need märkmed ka kedagi teist, sest neid, kellele tundub, et ümberringi on vaid lootusetud ja kalgid seinad, on ju teisigi” (lk 9). See pretensioon ei näi aga päriselt teostuvat. Millegi edasiandmiseks on autor liiga hädas iseenda ja oma olemisega maailmas, ta tekst on harva väljapoole suunatud. Autori elukogemus küll joonistub välja, aga mitte võimaliku lahendusena, vaid pigem lahendamatu probleemina. Ei ole selle vana karu vaimu, kelle jälje sisse oleks hea astuda.

*

Oma proosateostes „Piiriigist” (1993) „Harjutusteni” (2002) kujutab Tõnu Õnnepalu katkev, rebenenud kultuuri ja lõhenenud identiteete. Ebakindlus, igatsus, kahtlused, keskkonnast lahtiolek, süütunne ongi tema võtmekujudid ja loomingu organiseerijad. Õnnepalu tekstid kõnelevad murdunud kultuurist ajal ja oludes, kus inimene on kestvalt kogukonnast lahus, kus tal pole usaldusväärset pagasit, millele toetuda. See taju aktualiseerub ka Õnnepalule omastes mängudes pseudonüümide ja identiteetidega Emil Todest Anton Nigovini. Käesolevaski raamatus kirjutab ta: „Olen loonud küllalt miraaže, / et muutuda miraažiks. / Olen küllalt kujutlenud, / et kujutluseks saada” (lk 16). Samuti ilmub raamatu eelviimases luuletuses initsiaalina korraks tundmatu A (lk 189). Ka nime- ja identiteetivahetus on eeskätt võimalik oludes, kus nimi on iseenda konstrueeritud, mitte ümbritseva poolt antud. Õnnepalu tajus keskkonna pidetusest on kindlasti palju isiklikku äratundmist, kuid samas tugineb see ka terve murranguaja põlvkonna elutunnetusele. Ka Kadri Tüür on mitmetele antoloogiatele ja kirjandusülevaadetele viidates määratlenud Õnnepalu kui üleminekuaja luuletajat.² Osana paljude inimeste elukogemusest on see katkestatu-

² K. Tüür, Millal tuleb heinaaeg? – Keel ja Kirjandus 2006, nr 3, lk 238–240.

se- ja lahusolekutaju kultuuris kindlasti mäletamist väärt. Kuidas seda aga edastada, kui ei saa tugineda põlvkonnade sidususele ning järjepidevuse puudumine ise on loominguloline lähete koht? Milline on väikese karu jälg?

Traditsiooniliselt on kogemuse hoidmine ja edastamine olnud n-ö vanade ja tarkade meeste või naiste pärusmaa. Kogemuse edasiandmine võib toimuda mõistujuttude, müütide, mälestuste, õpetussõnade, mõtiskluste, elulugude ja miks mitte ka päevaraamatute abil. Individuaalsed lood seostuvad säärasel puhul keerukalt kollektiivsete arusaamadega ja väärtustega: ühiskondlikud vapustused võivad leida väljundi üksikisiku elukäigus või väljendatakse väärtushinnanguid mõne konkreetse isiku äpardustest kõneledes. Kogemuslikkuse tung luulesse leidis Eestis jõuliselt aset kuuekümnendate aastate põlvkonnas, mil kultuurilise identiteediga tegelemiseks oli suur ühiskondlik tellimus. Kõige ilmsem on see ehk Hando Runneli loomingus, mis ammutab väge rahvalikust traditsioonist, konstrueerib omaenda ilmatunnetust ja osutab olemise väärtuspõhistele viisidele. Hiljem on Runneli kui kultuuri isakuju ümber palju kirgi tõusnud, mis ilmselt suures osas tekkisid just ta võetud rollist ning sellele vastava taju toomisest luulesse.

Minu eesmärgiks pole võrrelda Tõnu Õnnepalu ja Hando Runnelit. Sellel poleks erilist mõtet, sest need kaks eesti kultuuris on erinevad nagu hüüp ja metsis. Küll aga tahan ma osutada võimalusele, et kui Õnnepalu kirjutab raamatu, mis liidab endas luulekogu ja päevaraamatu žanri ning mis on avaldatud mõttega, et sellest oleks kasu kellelegi, kes on autoriga sarnane või sarnases olukorras, siis vaatab ta ennast mingit tüüpi kultuurikogemuse kandjana. „Kevad ja suvi ja” esitab küsimuse kogemuse edasiandmise võimalikkusest, aga ei paku veel head vastust, kuidas seda teha. Kui Õnnepalu tõesti näeb enda jaoks säärast rolli, siis

peab ta selle lahendama mingil sootuks uuel ja omapärasel viisil. Põlvkonnalt põlvkonnale edasiantava kogemuse jutustamine ning vana targa mehe roll näivad tema teoste senise paatosega vastuolus olevat. Kas see intriig jääb selle raamatu eripäraks või leiab „väi-

kese karu jälg” edasiarendamist mõnes järgnevas teoses? Igatahes oleks see huvitav arengusuund ja ehk ka üks võimalus aja vangikongist pääsemiseks.

TIMO MARAN

KOGEMUSI ELUKUNSTIST

Elämisen taiteesta. Aino Kallaksen ja Anna-Maria Tallgrenin kirjeenvaihtoa kolmelta vuosikymmeneltä. Toimittanut Silja Vuorikuru. Helsinki: Otava, 2008. 351 lk.

Aino Kallas on kirjanikuna Soomes olnud rohkem tuntud kui Eestis. Tema looming on seal praegu palju paremini kättesaadav. Soomes on hinnatud Kallast just ilukirjanikuna, aga tänapäeval, kui süvenetakse kirjanike biograafiatesse, on hakatud üle vaatama ka Kallase rolli kultuurimõjutajana. Kallase rahvusvaheline hoiak ning tema suhted üle riigipiiride olid Soome kirjanduselus erandlikud.

Vanad kirjad räägivad sageli ajastust ja selle kultuurielust palju värvikamalt ja nüansirohkemalt kui uurimused. Kirjade publikatsioonidel on igal ajal ja igal maal väike, kuid asjatundlik ning innukas lugejaskond. Seepärast on järjekordne kirjavahetuse publikatsioon, kuigi see puudutab meid, eestlasi, ainult kaudselt, kindlasti väärt noteerimist.

Aino Kallas tutvus kriitiku ja esseisisti Anna-Maria Tallgreniga (1886–1949) lähemalt 1919. aastal Kopenhaagenis peetud rahvusvahelisel kirjanike kongressil, mille sõjajärgne röömus meeolu jäi mõlemale elu lõpuni meelde. See ülevoolav rөөm oli ehk midagi sellest, mis meil seostub mõistega Siuru – kergus ja lootus. Või, nagu Tallgren ühes kirjas kirjutab: *ime, õnn, õndsus ja kurbus*.

Raamatu väljaandmise vahetuks ajendiks sai arhiivileid: 2007. aasta

kevadel tuli kirjastuse Otava kappidest välja seni tundmata mapitais Aino Kallase kirju Anna-Maria Tallgrenile. Kui neile lisati teadaolevad – ligi sada Tallgreni kirja Kallasele, mida hoitakse Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis, ja poolsada Kallase kirja Tallgrenile Soome Kirjanduse Seltsi Kirjandusarhiivist, saigi kokku kahe soome kirjutava naise dialoog aastaist 1919–1948, mis heidab lisavalgust soome kirjandus- ja teatrielule, mõlema naise mõttemaailmale ja vahendab ajastu ehtsat hingust, mida me ju siiski üritame leida ja kinni püüda.

Raamatu toimetanud (s.t koostanud ja kommenteerinud) kirjandusteadlane Silja Vuorikuru kirjutab Helsingis oma doktoritööd Aino Kallase loomingust. Ta on ära õppinud eesti keele ja tutvunud põhjalikult Kallaste koguga Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis. Väljaande koostamisel on silmas peetud laiemat huviliste ringi, seepärast ei ole publitseeritud kõiki kirju ja lisatud kommentaariumgi on napisõnaline. Koostaja on kirjutanud eessõna, millele on lisatud ülevaade kummagi naise loomingulisest elust ja raamatute bibliograafia.

Kirjad on jagatud viide osasse, mis kõik on poeetiliselt pealkirjastatud. Nii on kirjad aastatest 1920–1925 osas „Sinisiä kirjeitä” (Tallgreni kasutatud kirjapaberi järgi; e.k „Sinised kirjad”), kirjad aastatest 1926–1930 kannavad pealkirja „Kauneus elämän sovitus” (aeg, mis mõlema elus on tõus – Aino

Kallas on Londonis ja Anna-Maria Tallgren käib seal külas; e.k „Ilu kui elu lunastus“), kirjad aastatest 1931–1934 „Ei Runoa ilman kohtaloa“ (see on aeg, kus mõlemad naised on raskesti haiged; e.k „Ei ole Luulet ilma saatusetä“). Kallase näidendite lavastusi mõlemal maal käsitleb osa „Voimiani vaaditaan kaikkiin neljään ilmankaaren“ (1935–1939; e.k „Mu jõudu vajatakse kõigis neljas ilmakaares“) ja kirjad pöördeaastatest 1940–1948 on osas „Vain vesi on välilämmē“ (e.k „Vaid vesi on me vahel“). Soome editioonipraktika kohaselt on iga osa ees koostaja esseistlik sissejuhatus. Raamatu lõppu on lisatud Aino Kallase nekroloog Anna-Maria Tallgrenile, (Helsingin Sanomat 3. IV 1949), kaks Anna-Maria Tallgreni retsensiooni Aino Kallase teostele ja Kai Laitise pikem portree Tallgrenist kui soome ühest kõige huvitavamast esseistist, mis on ilmunud Soome Kirjanduse Seltsi aastaraamatus 1947 (kirjutatud ilmselt tema 60. sünnipäeva tähistamiseks) ja avaldatakse selles raamatus kärbituna. Fotode ja kirjade valik on hea.

Anna-Maria Tallgrenist teatakse praeguses Soomes vähe ja Eestis veel vähem. See (Tuglasega ühel aastal sündinud) naine on olnud Soome esimene professionaalne kirjandus- ja teatrikriitik, kes ei kirjutanud arvustusi muu töö (ilukirjanduse või uurimuste) kõrvalt, vaid leivatööna. Ta oli saanud rootsikeelse hariduse, oskas keeli, oli peamiselt iseõppija (s.t ei olnud käinud ülikoolis) ja kirjutas valdavalt maailmakirjandusest, eriti rootsi ja prantsuse kirjandusest. Soome kirjandusega oli tema suhe problemaatiline, ta tunnistab korduvalt, et ei leia sealt midagi esteetiliselt nauditavat ja õieti on Aino Kallas (Juhani Siljo kõrval) ainuke soome keeles kirjutav autor, kelle loomingust ta vaimustub. Tema kirjadest nähtub, kui raske on tal soomluse mehises maailmas toime tulla, ja võitlus oma koha eest päikese all ruineeribki ta tervise üsna kiiresti. Tema kirjad on sageli

melanhoolsed, hilisematel aastatel lausa traagilised. Samas teame Olavi Paavolaise ja teiste Tulekandjate (Tulenkantajat) kirjutistest, kui väga hindasid nemad Anna-Maria (nagu nad teda kutsusid) maitset, silmaringi, prantslaslikku espriidi ja personaalset impresjonistlikku stiili. Tallgren eelistas kirjutada luulest ja töötas dramaturgina mitme teatri juures. Teise maailmasõja järel oli just Kai Laitinen see, kes rõhutas Tallgreni avatud kriitikuhoiakut Soome muidu nii suletud kirjandusilmas. See erinemine Soomes üldtunnustatud hoiakutest maksiski Tallgrenile kätte, kui ta 1934. aastal vallandati Soome Rahvusteatri dramaturgi kohalt. Tema asemele valiti Rafael Koskimies, Tallgreni veendumuse järgi vaid sellepärast, et viimane oli vajalik kui kõrgel positsioonil olev mees. Praegu on ehmatav lugeda, kui kaitsetu oli neil kümnenditel ametialaselt üks naine, eriti vallaline naine, kellel ei olnud toeks abielumehe positsiooni.

Tallgren valdas suurepäraselt seda XX sajandi esimestel kümnenditel Skandinaavias moes olnud esseestiili, milles on kirjutatud nii Kallase Koidula elulugu kui ka Noor-Eesti esseed. Ta enda vähesed raamatud ongi ilmunud XX sajandi kahel esimesel kümnendil: 1910. aastal väike raamatuke pealkirjaga „Runoilijoita. Luonnekuvia“ („Portreesid luuletajatest“) ja 1917. aastal „Pikapiirtoja nykyajan kirjailijoista“ („Visandeid kaasaegsetest kirjanikest“). Need luuletajad ja kaasaegsed kirjanikud, kellest ta kirjutab, ei ole soomlased, vaid välismaalased, peamiselt rootslased. Veel on ta kirjutanud kaks autoriraamatut: 1916. aastal rootsi luuletajast Henrik Wergelandist ja 1922. aastal prantslasest Paul Verlaine'ist. Kaua käsil olnud raamat Juhani Siljost ei saanudki valmis. Soomes populaarsete rahvuskirjanduste esindusantoloogiate sarjas „Kuldsed raamatud“ („Kuldtaiet kirjat“) koostas ta „Prantsuse kirjanduse kuldraamatu“ (1934) ja osa-

les „Skandinaavia kirjanduse kuldraamatu” toimkonnas. Eestiga sidus teda mingil määral tema vend, Tartu Ülikooli esimene arheoloogia ja ajaloo professor Arne Michael (Mikko) Tallgren, kellel on kindel koht eesti teadusloos.

Kirjavahetus ei ole liiga isiklik, see tähendab, et peamiselt Aino Kallas ei avameelitse sel kombel nagu päevikutes. Nende positsioon ongi enamasti karjuvalt ebavõrdne. Üks liigub Londoni kõrgseltskonnas, teine muretseb aastaid, kuidas saada kokku summa, et võtta vastu pakutud küllakutse Londonisse. Selle raha ta saab, ja London ongi ta jaoks väga huvitav, kuid kutsuja ise peab sõitma ära Kassaris kirjutama, sest loomisaega on ju nii vähe kasutada, et siin ei saa kuidagi tingida.

Kallas usaldab Tallgreni kirjanduslikku vaistu ja kasutab teda palju oma selleaegsete teoste sisekriitikuna.

Tallgren hindab väga Kallase proosaballaade ja annab väga kasulikku nõu näidendite juures. Ja Kallas taas lohub, toetab, innustab. Nad on temperamenditüübilt nii erinevad – üks melanhooliasse kalduv tundlik ja neurootiline ebaõnnestuja, teine oma elu valitsev ja suunav tahtejõuline võitleja. Loovusega tegelevatele psühholoogidele on siin palju mõtlemisainet. Kirjandusloolase jaoks taas katavad need kirjad ositi seda perioodi (1931–1946), mille kohta puuduvad Kallase päevikud. Niipalju, kui tuleb kõnesse kirjanduselu argipäev, puudutab see enamasti Soomet. Eesti vastav paralleel (siingi Kallase loomingule keskenduv, nagu Kallase kirjasuhetes olema kipub) on Kallase ja Tuglase seni avaldamata kirjavahetus, mis ilmselt leiaks samamoodi lugejaid.

SIRJE OLESK

MULKIDE ELUST EHEDAS MULGI MURDES

Ennemuistisel Mulgimaal. Valimik korrespondentide murdetekste VII. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 2008. 340 lk.

Emakeele Seltsi tänuväärne ettevõtmine koondada raamatukaante vahele kunagiste korrespondentide murdetekstid on saanud loogilise järje Mulgimaalt ja selle lähiümbrusest pärit kirjatööde avaldamisega. Mahuka kogumiku on toimetanud Helju Kaal, Eevi Ross ja mullu meie hulgast lahkunud Mari Must, kellele see jäi viimaseks suuremaks tööks. Raamatu kunstilises kujunduses on jätkatud eelmise, 2005. aastal ilmunud võrumurdelise tekstikogu „Kuiss vanal Võromaal eleti” kujundusjoont. Koguteos annab mahlakas Mulgi murdes küllalt põhjaliku pildi lihtrahva eluolust, tödest-tegemistest ja maailmamõistmisest. Pealkiri „Enne-

muistisel Mulgimaal” viitab küll väga vanale ajale mitme aastasaja taha, aga tegelikult räägivad jutustused XIX sajandi ja XX sajandi alguskümnendite elust. Näiteks mälestusi Teisest maailmasõjast ei tahaks küll kuidagi ennemuistseiks pidada. Tekstid on kirja pandud umbes poolesaja aasta jooksul alates 1940. aastatest. Ülesmärkimisel on kasutatud lihtsustatud foneetilist transkriptsiooni, mida on raamatu kokupanemisel ühtlustatud. Ka raamatus sisalduvad joonised ja käsitööproovid pärinevad kirjasaatjate tekstikogudest.

Sisuliselt on tekstikogu jaotatud üheksaks teemaks: vanaaegne põllupidamine; loomapidamine ja karjandus; vanaaegsed ehitised, vesi- ja tuuleveskid; endisaegne naiste käsitöö, rõivad; toit; elu sünnist surmani, peod ja pühad; vähi- ja kalapüük; ravitsemine ning erinevaid jutte ja rahvatarkust.

Siiski võib seda liigendust lugeda tinglikuks, sest pole mõttekas ühe keelejuhi juttu killustada, paigutades selle eri teemade alla. Ootuspäraselt on kõige enam kirjutisi põllupidamise kohta, mis oli ju tollal maarahva peamine elatusallikas. Väga palju on ka juttu endisaegsetest söökidest-jookidest, nende valmistamisest ja säilitamisest. Tekstide rohkus või vähesus on kindlasti seotud keelejuhtide endi tegevus- ja huvialadega. Toiduteema laialdast käsitlemist võib seostada ka sellega, et enamik korrespondentidest on naised.

Teemade ehk peatükkide sees on tekstid omakorda rühmitatud kihelkonnana ja korrespondendi järgi, nii et alustatud on lõuna poolt (Helme, Karksi) ja lõpetatud keeleala põhjapiiril (Paistu, Viljandi). Esindatud on Helme, Karksi, Halliste, Paistu ja Viljandi. Kuigi praeguse murdeliigenduse järgi lõpeb Mulgi murdeala juba enne Viljandit, võib endisest Viljandi kihelkonnast Survaküläst pärit tekste siiski siia kuuluvaks pidada, sest murdeuriija Andrus Saareste arvates on eelnimetatud kihelkonna lõunaosas valitsenud mulgimurdeline keeletava. Kahjuks ei ole raamatus ühtki teksti Tarvastu kihelkonnast, sest neid pole ka Emakeele Seltsi arhiivis. Ometi on Tarvastu mail korrespondente olnud ja leidub põnevaid lindistusi-üleskirjutusi sellestki kandist. Aga neid tulnuks otsida juba teistest arhiividest.

Raamatus on kasutatud viie korrespondendi kirjanekuid: Emmi-Helene Unt (Helme murrak), Mari Sarv (Karksi murrak), Alma Utt (Halliste murrak), Helju Vink-Kuus (Paistu ja Karksi murrak), Helmut Kurt (Viljandi murrak). Kirjasatjad on talletanud ja Emakeele Seltsile saatnud enda, oma sugulaste ja tuttavate mälestusi ning lugusid. Kokku on kasutatud tekste kümneelt keelejuhilt, kes on sündinud XIX sajandi teisel poolel või XX sajandi algul. Kogumiku lõpuosas leidub ka keelejuhtide nimestik, kus on välja too-

dud teada olevad olulisemad andmed nende kohta ning mõnel puhul viidatud ka keelejuhi murdekeele erijoontele.

Et ka murdevõõram lugeja kirjutiste sisust paremini aru saaks, on tekstikogu lõpus paarikümnel leheküljel väike murdesõnade valik koos kirjakeelsete vastetega. Tõsi küll, välja on toodud vaid need sõnakujud ja tähendused, mida leidub kogumiku tekstides.

Lisaväärtuse annavad raamatule omaaegsed joonised, kus on lihtsalt ja selgelt kujutatud, kuidas mõnigi põllutööriist või rõivaese on välja näinud. Objektide detailid on joonistel nummerdatud ja allpool nimetatud. Kahjuks ei ole jooniseid kõikide teemade juures, näiteks oleks väga huvitav näha olnud vanaaegsete hoonete skeeme. Palju on aga üles joonistatud põllutööga seotud riistu ja vahendeid ning vähi- ja kalapüügiga seonduvat. Helmut Kurt on teinud koguni portree oma isast, keelejuht Tõnis Kurdist. Põhjalikult on kujutatud ka vokki ja kangastelgi ning talletatud mulgi kindakirjad. Seitsmel lehel on värvifotod vanadest Halliste käsitöönäidistest.

Keeleliselt on kogumik „Ennemuis-titsel Mulgimaal” küllalt kirju. Leidub väga vana ja arhailist murdekeelt, aga ka tekste, kus kirjakeelsete vormide osakaal on päris arvestatav. Selline varieerumine on seletatav sellega, et keelejuhidki on väga erinevad: mõni möödunud sajandi algul sündinud, mõni juba surnud, mõni kogu elu sünnipaigas veetnud, mõni ka ringi rännanud, samuti erinevad haridustase ja lugemus, mis samuti keelt mõjutavad. Ka ühe autori tekstides on erinevusi. Sellele on kaasa aidanud asjaolu, et enamik lugusid on esitatud suuliselt ja seejärel on need kirja pannud keegi teine. Suulises kõnes on paratamatult enam juhuslikkust, sest puudub võimalus pikemalt mõelda või öeldut parandada. Muidugi võis keelejuhti häirida ka korrespondendi kohalolu ja olukorra mõnetine ametlikkus.

On ju teada, et võrukad on oma murdetekstide avaldamisega palju kaugemale jõudnud, riul nende omas keeles raamatutega on küllalt aukartustäratav. Mulكيل on siin vastu panna vaid mõni üksik väljaanne. Loodame, et mulgi uhkus ei lase ka nüüd loorberitele puhkama jääda, vaid innustab kaan-

te vahele koondama üha uusi nii vanemast kui ka uuemast ajast pärit murdetekste. Iga selline raamat on kulla hinnaga selle murde õppijatele ja õpetajatele ning kõigile teistele keele- ja rahvakultuurihuvilistele.

KRISTI ILVES

ILUS RAAMAT, AGA...

Mõisalegendid. Harjumaa. Koostanud Mari-Ann Rimmel. Tallinn: Tänapäev, 2008. 503 lk.

Esimene mulje: missugune pilkpuütudvalt kaunis raamat! Mari-Ann Rimmel üllatab lugejaid – mõistagi koostöös kirjastusega – ilusate raamatutega. Alles ilmus Järvamaa kohamuistendite imetore kogumik, nüüd siis veel uhkem teos Harjumaa mõisalegendidest. Raamat on leidlikult kujundatud, rohkelt illustreeritud, kaunilt köidetud ja väärrib esimesena nimetamist möödunud aasta kõige kaunimate raamatute loendis. Paraku tekib lugedes küsimusi... Aga kõigest järgemööda.

Teose ülesehitus on lihtne: alguses on saatesõna, milles nimetatakse kasutatud allikaid ja tänatakse kaastöötajaid ning abistajaid; järgneb sissejuhatus (lk 16–44), milles tutvustatakse mõisapärimusi üldiselt, kõneldakse mõisahoonetest ja mõisnikest kui rahvajuttude allikaist. Järgneb Harjumaa mõisate käsitus kihelkonniti (lk 46–457), kus on märgitud mõisa asutamine või esmamainimine ajalooõrikus, omanikud, peahoone ehitamine ja ehitusstiil ning mõisa praegune olukord. Lisatud on omaaegsete ja/või viimaste omanike portreed. Mõistagi ka fotod – kunagised või praegused – mõisa peahoonest, mõnikord ka sisevaateid. Lisaks on fotosid mõisa- või külarahvast tööl või grupifotona. Edasi tulevad rahvajutud vastava mõisa või mõisniku

kohta. Raamatu lõpetavad mitmesugused lisad (lk 458–501): kasutatud fondide ja kirjanduse loend, allikaviited, rahvaluulekogujate register, mõistete seletused, mõisate ja mõisaomanike register.

Olgu kohe öeldud, et teos hõlmab Harjumaad tunases ulatuses, mitte tänastes piirides. Seega haarab raamat 48 mõisat kaheteistkümnnes kihelkonnas. Pärimustekstide arv ulatub kahest (Palivere mõis) kuueteistkümnene (Kolga mõis). Et tekste on teoses 269, siis tuleb mõisa kohta keskmiselt pisut rohkem kui viis teksti. Fotosid on raamatus 260 (neist 80 täidavad kaht lehekülge, sadakond – enamasti portreed – terve lehekülje). Peab imetlema koostaja visadust pildimaterjali otsimisel. Aga teisest küljest, mida see härrasrahva portreede paraad õieti annab? Kõik nad on isandlikud, erilist jõhkruks või siis heasüdamlikkust ei aimu ühestki. Aga peamine – milleks? Kui esitada portree mõisahärrast või -prouast, keda mainitakse ka pärimusjutus, olnuks see mõistetav. Praegune rohke esitus tunnukse küll liialdusena. Tegu peaks olema ennekõike rahvajuttudega, mitte mõisnikega.

Peamiseks *aga*'ks jääb ikkagi tekstide vähesus ja nende teatav üheülbalisus. Esitatud tekstivalik on suuresti kohamuistendiline. Siin kohtame maaaluseid teid (Kose-Uuemõisa, Triigi, Keava jt mõisates); piina-, peksu- või varanduskeldreid (Sausti, Maardu,

Kolga, Padise mõisas jm); sissemüritud inimesi (Ingliste, Kuusiku, Kernu mõisas). See võiski olla koostaja eesmärk. Ent mõisatega seotud muistendeid näikse olevat vähevõitu. Sestap on lisatud ka naljandeid, pajatusi, mälestusteateid. Mõistagi tulnuks kogumikku nimetada mõisapärimusteks, kasutamata kindlasisulist terminit *legendid* ebaõiges, olgugi et rahvale suupäraseks saanud tähenduses (lk 16). Ent ka rahvapärane *legendid* on küllalt ebamäärane ja sisult laialivalgub sobimaks antud kogumiku pealkirjaks.

Ent tulgem tagasi sisu juurde. Julgen arvata, et valimik ei anna adekvaatset pilti meie suulisest mõisapärimusest. Seda osutavad juba kasutatud fondid: ERA-st 109 teksti, EKLA-st 77, RKM-ist 49, Vilbastelt 12, H-ilt, E-ilt ja koduarhiivist (*sic!*) à 5, EFA-st 3, EStK-st ja EKRK-st à 2 teksti. Mina küll ei kujutle mõisapärimuste kogumikku, mis praktiliselt jätab kasutamata Hurda ja Eiseni kogud (antud valimikus on neist kogudest pärinevaid jutte 3,7%). Ka EKLA puhul olnuks ehk kasulik vaadata AAS-i stipendiaatide kogutud ainese kõrval ka Grenzsteini „Kirjakogu”, kus on kõnekaid andmeid nii mõisast kui ka mõisnikust. Paraku näikse koostaja taotluseks olnud nimelt mõisa ja küla vastuolu mahendamine. Ta ütleb sissejuhatuses sõnaselgelt: „Minevik.... pole kuigi ihaldusväärne ega õilis. [---] Kui aus olla, ei tahaks seda raudrasket orjuselugu tegelikult meenutada” (lk 17). Tarbetu on siin viide nõukogulikule ideoloogiale (lk 19). Küla ja mõisa vastuolu oli reaalsus, mida sai siis ja saab praegu uurida, tarvitsemata teha mööndusi südame-tunnistusele. Otsekui vastukaaluks neutraalsetele tekstidele on toodud ka mõned jubedusnäited (härra imetamine, lk 89; koerapogade imetamine, lk 215; orja pea mahakündmine, lk 239 jt), mis on aga nii minevikulised ja napolisõnalised, et ei mõju reaalsena, kuid ei anna välja ka muistendi mõõtu.

Ei maksaks siiski unustada balti mõisnike tegelikku voli ja võimu, kui mitte muud, siis nende kõrkust, mida iseloomustab krahv Hermann von Keyserlingi maining: „...kui Saksa väed sama aasta sügisel ära minema pidid, oli Eestimaa äkitselt eestiline.... Kust tulid vastavad juhid? Nad olid loomulikult juba varem olemas, meie keskel, kuid neid polnud tähele pandud” (tsitaat Vabadussõjas osalenu mälestustest). Tõepoolest, parunid ei pannud eestlasi lihtsalt tähele. Võin oma kogemustest kinnitada, et saksaviha oli veel 1939. aastal täiesti olemas. Kui baltlased Hitleri kutsel lahkusid, oli Eestis üldine juubeldus – ometi saime neist lahti! Tegelikult hävitas saksaviha Nõukogude okupatsiooni esimene aasta, mille jõhkruks ületas kaugelt 700-aastase orjapõlve kannatused.

Kuid pöördugem tagasi sissejuhatuses juurde. *Mõis* võis Soomes tõesti tähendada põllulappi (lk 16), aga meil tähendas see ilmselt väljaspool külakogukonda asuvat talu. Koostaja nimetab siin *muistses vabatalupoega* (lk 16), aga kas muistsel ajal oligi mittevabasid talupoegi? Pole rohkem põhjust polemiseerida koostaja vaadetega mõisale ja mõisnikule (lk 19–23). Minul ja küllap mõnel teiselgi on teistsugused vaated, aga see selleks. Vaielda tahaks mälu selektiivsuse lõigu üle (lk 25). Kõigest muidugi enam ei räägita, sest seda ei mäletatagi. Kas saabki inimeselt, kes on üle elanud talude hävitamise ja kolhoosistamise ning talude taassünni, nõuda mõisaaja mäletamist? Muidugi on tal meelde jäänud kas kõige pentsikumad või jubedamad seigad. Liiga kategooriline on väide: „Pärimust ei peagi võtma tõena” (lk 27). Oma tõekübe on ju pärimuses ikka. Lk 28 öeldakse, et mõisahooned juurde kuuluvad paigad, nagu orjakivid, völlumäed, peksupuud jm. Järgneb lause: „Seda tüüpi kohanimed (*sic!*) võib leida pea igas Eesti kihelkonnas.” Kas siin on tegu kohtade ja nende nimetustega? Kivid ja

puud ei ole ju kohad. Pigem tulnuks siin kõnelda muistenditest. Lk 33 mainitud Girard de Soucanton oli rahvasuus tuntud kui Siirak Suka-Anton (mitte pelgalt Siirak). Seoses „esimese öö õigusega” (lk 36) meenus mulle rida rahvajutte, mis kõnelevad paruniproua või -preili ja kutsari seksuaalsuhetest. Omal ajal arvasin, et need lood on loodud n-õ kompenseerimaks seda esimese öö õigust. Hiljem on elureaalsus sundinud neis nägema ka tõeteri. Muide, niipalju kui mäletan, oli ka neis lugudes aktiivsem pool valitseva klassi esindaja. Oleks huvitav teada, kas Harjumaa pärimustes seda laadi lugusid leidub?

Teise *aga* põhjustab materjali järjestus. On muidugi hea, et mõisad on esitatud kihelkonniti (teine võimalus oluaks alfabeetiline). Küsimusi tekitab aga kihelkondade järjestus, mis pole ei geograafiline, folkloristikas tavapärane (idast läände ja taas läänest itta) ega tähestikuline. Ei oskagi arvata, miks just selline järjestus. Vististi oluaks tulus esitada ka Harjumaa kaart nii kihelkondade kui ka mõisatega. Tänapäeva lugejat aidanuks see palju: kihelkondi ju enamasti ei tuntagi ja mõisatestki on teada need, millest meedias juttu.

Rohked lisad viitavad teaduslikkuse taotlusele. Allikate ja kirjanduse loetelu on mõistagi loomulik. Veider on aga see, et loendist puuduvad Vilbaste, EFA ja koostaja koduarhiiv. Kirjanduse loetelus on 6 käsikirja, 55 trükist 44 autorilt, 5 teatmeteost ja 14 internetiallikat. On huvitav märkida, et neist 25 teost seostub pelgalt mõisate ajaloo või stiiliga. Mõistete ja sõnade seletused on kindlasti vajalikud. Paraku ei mõista lugeja seletaja loogikat. *adrakohtunik* (lk 462) viitab *haagikohtunikule*, see omakorda *kohtukorraldusele*, kuid lk 464 on *haagikohtunik* seletatud 23 reaga. Miks see seletus ei võinud olla juba

lk 462? Seletatavad mõisted peaksid olema tähestikulises järjestuses ja nad võiksid olla õiged. Kas *kapp* (lk 462) on lihtsalt puust anum? „Eesti rahvakultuuri leksikon” annab täpsema seletuse. *krapp* (lk 465) oli vist alati, mitte enamasti puust. Seletamata jääb mõiste *tingvaldus* (lk 466, mõiste *lään* seletuses). Kas on põhjust mõisast kõnelevas teoses seletada 1926. aasta pöpsiseadust (lk 467)? *Saterkuub* ei ole saba-kuub ega frakk. Õige seletuse saame taas rahvakultuuri leksikonist (aga ka EKSS-ist: *saterkuub* on põlvini ulatuv kehasse töödeldud pihaosaga alt laienev meestekuub).

Allikaviited on muidugi vajalikud. Need on õpetlikud selle poolest, et näitavad aineestiku olevat üpris õhukese. Näiteks Nõva mõisast on kuus teadet (lk 485), mille on kirja pannud üks koguja kahelt informandilt samal aastal. See on muidugi drastiline näide, kuid ligilähedasi leidub veelgi. Järgneb rahvaluulekogujate register, mis on loomulik. Puudame aga jutustajate registrit. Veel on mõisate ja *sic!* mõisnike register! Lihtsalt toreduse pärast võinuks ju olla ka illustratsioonide register. Tõsi, portree olemasolule võinuks vähese vaevaga viidata ka mõisnike registris.

Mida siis kokkuvõttes öelda? Vana Eisen oleks selle ainese avaldanud ühes rahvaraamatus. M.-A. Rimmel on seda nappi aineestikku vooderdanud ühelt poolt ohtra pildimaterjaliga, teiselt poolt teadusväljaandele omaste lisadega. Ja välja on tulnud silmapaistvalt ilus raamat. Paraku jääb sisuline külg vormilisele alla. Pigem on see tõhus täiendus mõisauurimustele kui folkloristikale. Nii et ilus raamat küll, aga... kellel saab midagi ilu vastu olla!

ÜLO TEDRE